

“БЕКТЕМИН”

Кыргыз билим берүү академиясынын
президенти, профессор

Н.К. Дюшеева

17-ноябрь 2023-ж.

Кыргыз билим берүү академиясынын лабораторияларынын
кенейтилген жыйынынын

№1 ПРОТОКОЛУНАН КӨЧҮРМӨ

“17” ноябрь 2023-ж.

Бишкек шаары

Күн тартиби:

Кыргыз билим берүү академиясынын аспиранты Самудинованын Зарипа Кумарбаевнанын – «Башталгыч класстардын окуучуларынын кыргызча кебин дидактикалык оюндар аркылуу өстүрүү» (окутуу орус тилинде жүргүзүлгөн мектептердин мисалында) аттуу темадагы 13.00.02 . – окутуунун жана тарбиялоонун теориясы менен методикасы (кыргыз тили) адистиги боюнча педагогика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациялык ишин талкуулоо.

Илимий жетекчиси – ф.и.к., доцент Алымова Айтбубу Турсуналиевна. Диссертациянын темасы Кыргыз билим берүү академиясынын Окумуштуулар кеңешинин 2013-жылдын 31-майындагы отурумунун №5 протоколу менен бекитилген.

КАТЫШКАНДАР:

1. Музулманов М.У. – отурумдун төрагасы, п.и.к. (13.00.02), КББАнын вице-президенти
2. Элебесова А.Б. – п.и.к. (13.00.01), КББАнын Окумуштуулар кеңешинин катчысы
3. Байгазиев С.О. – фил.и.д., проф. (10.01.01, 10.01.09), Тарбия, социалдаштыруу жана мектептен сырткаркы кошумча билим берүү лабораториясынын башкы илимий кызматкери
4. Добаев К.Д. – п.и.д., проф. (13.00.01, 13.00.02), Илимий изилдөө иштерин уюштуруу лабораториясынын башкы илимий кызматкери
5. Рысбаев С.К. – п.и.д., проф. (13.00.02), Филологиялык билим берүү лабораториясынын башкы илимий кызматкери
6. Чокошева Б.С. – п.и.д., проф.м.а. (13.00.02), И.А.Арабаев атындагы КМУнун педагогика жана психология институтунун кыргыз, орус тилдерин башталгыч мектепте окутуунун технологиясы кафедрасында проф.м.а.
7. Абдулдаев Д.А. – п.и.к., доцент (13.00.01), Илимий изилдөө иштерин уюштуруу лабораториясынын башчысы
8. Ибирайым к.А. – п.и.к. (13.00.01), Технология, искусство жана ден-соолук маданияты лабораториясынын башчысы

9. Батыркулова А.Б. – п.и.к. (13.00.02), Филологиялык билим берүү лабораториясынын башчысы
10. Жумабаева Г.А. – п.и.к. (13.00.01), Тарбия, социалдаштыруу жана мектептен сырткаркы кошумча билим берүү лабораториясынын жетектөөчү илимий кызматкери
11. Бакиева Н.А. – Мектепке чейинки жана башталгыч мектептик билим берүү лабораториясынын башчысы
12. Талантбек к.А. – Аспирантура бөлүмүнүн башчысы
13. Асанбаева Б.И. – Мектепке чейинки жана башталгыч мектептик билим берүү лабораториясынын жетектөөчү илимий кызматкери
14. Аттокурова Ч.А. – Мектепке чейинки жана башталгыч мектептик билим берүү лабораториясынын ага илимий кызматкери
15. Бейшенбаева Б.Т. – Тарбия, социалдаштыруу жана мектептен сырткаркы кошумча билим берүү лабораториясынын ага илимий кызматкери
16. Акматов Д.А. – Технология, искусство жана ден-соолук маданияты лабораториясынын ага илимий кызматкери
17. Камчиева А.М. – Табигый-илимдер жана математикалык билим берүү лабораториясынын ага илимий кызматкери
18. Темирбекова К.А. – Көп тилдүү жана инклюзивдик билим берүү бөлүмүнүн башкы адиси

УГУЛДУ:

Музулманов М.У., төрага – Кыргыз билим берүү академиясынын аспиранты жана Борбордук Азиядагы Америка университетинин жалпы билим берүү программасынын ага окутуучусу **З.К. Самудинованын** 13.00.02 – окутуунун жана тарбиялоонун теориясы менен методикасы (кыргыз тили) адистиги боюнча жазылган «Башталгыч класстардын окуучуларынын кыргызча кебин дидактикалык оюндар аркылуу өстүрүү» (окутуу орус тилинде жүргүзүлгөн мектептердин мисалында) аттуу темадагы кандидаттык диссертациясы талкууга коюлду

Илимий иштин мазмунун баяндап берүү үчүн диссертантка сөз берилди.

Самудинова З.К., изденүүчү – Биздин диссертациялык ишибиздин темасы 13.00.02 – окутуунун жана тарбиялоонун теориясы менен методикасы (кыргыз тили) адистиги боюнча «Башталгыч класстардын окуучуларынын кыргызча кебин дидактикалык оюндар аркылуу өстүрүү» (окутуу орус тилинде жүргүзүлгөн мектептердин мисалында)» деп аталат. Илимий жетекчим филология илимдеринин кандидаты **Алымова Айтбубу Турсуналиевна** Кыргыз Республикасынын Конституциялык Мыйзамы (2023-жылдын 17-июлу №140) “Кыргыз тили – Кыргыз Республикасынын мамлекеттик тили” аттуу 1-беренесинде “Кыргыз Республикасында кыргыз тилинин мамлекеттик тил катары статусу ушул конституциялык Мыйзамда жана башка ченемдик укуктук актыларда аныкталган бардык чөйрөлөрдө анын милдеттүү түрдө пайдаланылышын камсыз кылат” деп жазылган. Ага ылайык мамлекеттик тилди толук жана кеңири колдонууну камсыз кылган интерактивдүү усулдарды пайдалануу азыркы мезгилдин талабы. Оюн феномине кайрылсак, “оюн зарылдыкты жаратып, адамды эмгекке түртөт. Анда ойноочу өз күч-аракеттерин ыракат

булагы катары баамдап, билимге ээ болот. Оюн мында эмгектин пайдалуу максатын четке кагып, ошол эмгекти коштой турган жагымдуу натыйжанын өзүн максатка айлантат”. Дидактикалык оюн болсо баланын активдүү дүйнө тааным аракеттеринин бири катары оюндун бардык өзгөчөлүктөрүн өзүнө сактап, бирок кадимки балдар оюнунан белгилүү бир максатка багытталгандыгы, тутумдуулугу жана окуу процессине байланыштуулугу менен айырмаланат. Башталгыч класстардын кыргыз тили сабагындагы дидактикалык оюндарда кенже курактагы баланын кеп жагынан активдүү болуусу кепти өстүрүүнү жеңилдетип, натыйжалуу кылат. Андыктан кыргыз тилин экинчи тил катары окутууда окуучулардын кебин дидактикалык оюндар аркылуу өстүрүү жолдорун иликтеп, окуу максаттарын ийгиликтүү ишке ашыруунун жана окутуу ишин уюштуруп жүргүзүүнүн натыйжалуу ыкмаларын жана жолдорун иштеп чыгуу маселелерин, анын натыйжаларын практикага сунуштоо изилдөөнүн актуалдуулугун аныктайт.

Диссертациянын мазмуну төмөндөгүдөй.

I глава “Башталгыч мектеп курагындагы окуучулардын оюн ишмердүүлүгүнүн психологиялык-педагогикалык өзгөчөлүктөрү” деп аталып, эки параграфты камтыды.

I главанын биринчи параграфы “Психология жана педагогика илимдериндеги оюн түшүнүгү жана анын мааниси” жана “Башталгыч мектеп окуучуларынын оюн ишмердүүлүгүнүн психологиялык-педагогикалык мүнөздөмөсү”. I главанын экинчи параграфы “Башталгыч мектеп курагындагы окуучулардын оюн ишмердүүлүгүнүн психологиялык-педагогикалык мүнөздөмөсү”.

II глава “Дидактикалык оюндар аркылуу кеп өстүрүүнүн лингвистикалык негиздери”

III глава “Дидактикалык оюндар аркылуу кепти өстүрүүнүн усулу” деп аталып, ал эки параграфты түздү: биринчи параграф “Дидактикалык оюндар аркылуу кепти өстүрүү”, экинчи параграф “Дидактикалык оюндардын классификацияланышы, алардын мүнөздөмөсү жана колдонуу максаттары.”

IV глава “Изилдөө проблемасы боюнча эксперимент жүргүзүү жана аны талдоо” деп аталып, ал “Башталгыч класстардын окуучуларынын кебин дидактикалык оюндар аркылуу өстүрүү боюнча жүргүзүлгөн эксперимент, анын жүрүшү жана жыйынтыктары.” Аталган эксперимент орус тилинде сүйлөгөн башталгыч класстардын окуучуларына кыргыз тилин окутууда дидактикалык оюндар аркылуу кепти калыптандыруу процессин максаттуу түрдө активдештирип, кылдат тандалган жана усулдук жактан өзүн актаган окуу материалдарынын негизинде тилди практикалык үйрөтүү максатындагы сабактардын тутумун иштеп чыгып, биз сунуштаган оюн түрүндөгү усулдун натыйжалуулугун текшерүүнү көздөдү.

Изилдөөдө төмөнкүдөй **корутундуга** келдик: оюндун жана балалыктын сырдуу касиеттерин аныктап, оюн аракетинин психологиялык маңызын талдоо менен, оюндун башкы мааниси айлана-чөйрөнү таанып билүүгө жана өздөштүрүүгө, ал аркылуу жеке инсандын ар тараптуу өнүгүүсүнө, анын ичинен окуучулардын кебин өстүрүүгө өбөлгө түзө тургандыгында деген жыйынтыкка келдик. Кыргыз тилин экинчи тил катары окутууда башталгыч класстын окуучуларынын кебин өстүрүүдө дидактикалык оюндар натыйжалуу каражат экенин далилдедик, анткени оюн аркылуу коммуникация ишке ашып, окуучулардын көңүлү, биринчи кезекте, айтылуучу кептин формасына эмес, мазмунуна бурулат.

ЧЫГЫП СҮЙЛӨГӨНДӨР:

Ибирайым кызы Айжан, п.и.к.: Кимдер сиздин темаңыз боюнча изилдөө жүргүзгөн?

Самудинова З.К., изденүүчү: Кыргыз класстар боюнча Ташполот Джороев “Кыргыз тили сабактарында дидактикалык оюндар аркылуу окуучулардын тилдик компетентүүлүктөрүн өстүрүү (башталгыч класстарынын мисалында) аттуу кандидаттык диссертациясын 2012-жылы жактап, “Кызыктуу кыргыз тили. Маани берүүчү сөз түркүмдөрү боюнча дидактикалык оюндар жыйнагы” аттуу китебин тартуулады. Жогорку окуу жайлары боюнча Жутанова Гульмира Атанбековна “Дидактикалык оюндар аркылуу студенттердин таанып-билүүчүлүк ишмердүүлүгүн активдештирүүнүн педагогикалык шарттары” аттуу кандидаттык диссертациясын 2015-жылы жактады. Ошону бирге бир катар окумуштуулар дидактикалык оюнду окутуунун активдүү каражаттарынын бири катары атап кетти. Мисалы: Кыргызбай Душенбекович Добаев “Новое мышление” аттуу китебинде окутууда интерактивдүү сабактарга анын ичинде дидактикалык оюндарга өзгөчө басым жасады. Андан тышкары Кутман Биялиев “Кыргыз тилин чет тили катары окутуунун методологиясы” аттуу 2015-жылы жарык көргөн китебинде оюнга олуттуу мамиле жасады. Ошондой эле Сулайман Рысбаевдин “Кыргыз тилин үйрөтүү технологиялары” аттуу китебинин “Дидактикалык оюндар аркылуу кеп өстүрүү” бөлүмүндө дидактикалык оюндарды ырааттуу жана максаттуу жүргүзүүнүн маанисине токтолду. Жыйынтыктап айтканда, окумуштуулар дидактикалык оюндарды олуттуу жана маанилүү окутуунун каражаты катары баалагандыгын байкаса болот.

Орус тилин окутуу боюнча Хасанов Навруз Баратовичтин “Игровое начало в системе средств активизации речевой деятельности в среднем звене обучения (6-класс)” аттуу диссертациялык ишин коргоду. Ошону менен бирге И.Бекбоевдин “Инсанга багыттап окутуу технологиясынын теориялык жана практикалык маселелери” аттуу китебинде “Оюнсuz үйрөнүү жок” аттуу бөлүмүн “Оюнсuz эч кимди эч нерсеге үйрөтө албайсың, анткени оюн инсандык мүнөз берет” деген сөздөрү менен баштап, оюнга артыкчылыктуу маани берүү зарыл экендигине токтолду.

Ибирайым кызы Айжан, п.и.к.: Оюндар аркылуу балдарда калыптана турган компетенцияларды санап бересизби? Изилдөөңүздө кайсы компетенциялар калыптандырылды?

Самудинова З.К., изденүүчү: Кыргыз тилинин стандартында шар окуу компетенциясы бар. Жаңы 2022-2023-жылдары чыккан башталгыч класстары үчүн кыргыз тили боюнча чыккан жаңы стандартты карап чыгуу керек. Фонетикалык жактан карасак, кыргыз тилине таандык болгон тыбыштарды туура айтуу билим боюнча, сүйлөмдөрдү туура тузүү.

Ибирайым кызы Айжан, п.и.к.: Мугалимдерге кандай практикалык сунуштарды берет элениз?

Самудинова З.К., изденүүчү: Мен сиздерге өзүмдүн китебимди көрсөтөйүн дедим. Китептин аталышы “Дидактикалык оюндар аркылуу окуучулардын кебин өстүрүү.” Бул усулдук колдонмо БАУУнун Президенттик грантынын эсебинен каржыланган. Менин сунуштарым: Кыргыз тилин экинчи тил катары окутуу кыргыз

тилин эне тилин окутуудан кескин түрдө айырмалана тургандыгын айтышыбыз керек, анткени орус тилдүү балдар алар билбеген грамматикалык жактан тааныш эмес, чоочун нерселерге дуушар болушат, ошого байланыштуу оюнду өткөрөрдө алдын ала айырмачылыктарга токтолуш керек. Андан тышкары оюнду өткөрөргө чейин балдарды даярдаш керек, себеби балдар оюнга даяр болбосо, оюн өткөрүлбөй калышы мүмкүн. Окуучулар оюнда колдонулуучу сөздөрдү билиши керек. Оюндун максаты менен окуучуларды мындайча тааныштыруу зарыл. Оюн башталарда алган билимин жашоосунда качан жолуктурса болорун айтып эмоционалдык жана интеллектуалдык түрткү бере турган нерселер-стимулдар менен кызыктырыш керек. Мисалы: “Эгерде сиздер китеп дүкөнүнө барсаңыздар, китепти кантип сурап аласыздар?” деп, ушул жагдайда “Сиздер ушул сөздөрдү пайдалансаңар болот, ушул грамматикалык формаларды колдонсоңор болот” деп окуу материалын жашоосу менен байланыштыруу зарыл. Андан тышкары сабакта өтүлүүчү ар бир сөз, ар бир сүйлөм балдарды оюн айтууга багытташы керек. Мисалы, “*мугалимдин китеби*” деген сөз айкашын алсак, ал эмне себептен айтарын, качан айтыларын, башкача айтканда, анын функциясын кептеги аткарган милдетин балдар билүүсү керек. Сүйлөмдү алсак, ал кантип түзүлө тургандыгын, маанисин окуучуларга түшүндүрүп берүү керек.

Жумабаева Г.А. п.и.к.: Казахстанга Алматыга барсаңыз орустарды жакшынакай кылып казакча сүйлөтүп коюптур, Ташкентке барсаңыз өзбекче сүйлөтүп коюптур, Душанбеге барсаңыз тажикче сүйлөтүп салыптыр, булардын ыкмалары менен тааныштыңызбы?

Самудинова З.К., изденүүчү: Мен изилдөөмдү жазарда англис тилин окуп, үйрөнүп жаткан тилди такыр билбеген адам кантип сүйлөөгө үйрөнөт экен деген ой менен англис тили курстарына бардым, америкалык мугалимдерден онлайн сабак алдым, алардын методикасы менен тааныштым. Азыр англис тилиндеги, мисалы, оюндар тууралуу макалаларды окуп кыргыз тилинде кантип өздөштүрсө болорун жазып бере алам. Ошондой эле өзбек тилин билем, өзбек тилиндеги материалдарды окуп чыккам. Ал жакта жеңилерээк, анткени өзбектер эч качан тилин эч кимге берген эмес. Казактар болсо деңгээлдик окутууну эчак эле киргизген. Биз болсо деңгээлдик окутууну киргизе албай жатабыз, келечекте киргизсебиз деп ойлойм.

Камчиева А.М., ага илимий кызматкер: Педагогикалык экспериментти кайсы мектепте өтгүңүз, канча бала катышты, жогорку окуу жайларда өткөрдүңүзбү, кайсы жерде болду?

Самудинова З.К., изденүүчү: Мен №64, 27, 14 - мектептерде эксперимент өткөрдүм. Эмнеге дуушар болдум? Класстарда ар кайсы деңгээлдеги балдар бир топту отуруп калыптыр. Мугалим менен классты деңгээли боюнча эки топко бөлүп, экспериментти баштооч топтордо өткөрдүм. Бирок айылдыктар менен шаардыктардын деңгээли бирдей эмес, окуучуларды билим деңгээли боюнча окутсак жакшы болмок. 112 бала экспериментке катышты. Аягында фонетикалык, грамматикалык, лексикалык, кептик текшерүү иштери берилип, эксперименттин жыйынтыгы чыгарылды. Эксперименттин маңызы таблица аркылуу чагылдырылды. Ал үч параметрди камтыйт: 1.Окутуунун максаттары жана мөөнөттөрү, окутуу шарттары, окуучулардын категориясы; 2.Методикасы; 3.Аспекттердин тутумдук байланыштары, тилдер аралык (эне тили менен) төп келүүлөр жана айырмачылыктары. Эксперименттеги ар бир сабактын темасы, максаты, мазмуну камтылган таблица,

эксперименттик сабактын ар биринде өздөштүрүүчү сөздөр, грамматикалык темалар жана тыбыштарды айтууда кыйынчылыктарга дуушар болгон сөздөрдүн таблицасы, сабактардын максатына жараша окуучулар ээ болуучу кеп билгичтери менен белгиленген натыйжасынын таблицасы, баалоо тутумунун критерийлеринин таблицасы иштелип чыгып, изилдөөдө чагылдырылды.

Азыр экспериментимди толуктайын деген оюм бар, себеби менчик мектептер менен мамлекеттик мектептердин кыргыз тилин окутуусу айырмаланат. Ал жакта класстар деңгээлдерге бөлүнүп, өздөрүнүн программасы менен окутулат. Класстар техникалык жактан мыкты жабдылган. Эмне себептен изилдөөмдүн объекти башталгыч класстар, себеби педагогикалык тажрыйбамды мектептен баштаганмын, мектепти жакшы көрөм, кыргыз тилин окутуунун башаты – башталгыч класстар, жөнөкөйдөн татаалга өтүп, кыргыз тилин экинчи тил катары окутуу системасы калыбына келет деген ойдомун.

СУНУШТАР

Ибрайым кызы а., п.и.к.: 1) Диссертациялардын талкуулуруна катышсаңыз докладды канча мүнөткө, презентация кандай, кошумча көрсөтө турган эмнеңиз бар, ошолордон өзүңүзгө жакшы үлгү алат деген ойдомун. 2) Актуалдыгын, милдеттерин, канча милдет койдунуз эле, алардын чечмеленишин, эксперименттин жыйынтыгында эмне деген жыйынтык алдыңыз? Экспериментти региондон да алсаңыз болмок. 2022-жылы жарык көргөн предметтик стандартты анализ кылып койсоңуз деген сунуш берем. Бул жерден предметтик компетенцияларды тактап алат деген ишенимдемин. Сиз изилдөөңүздүн жыйынтыгы менен практикалык сунуштарды мугалимдерге, педагогикалык жамаатка берип жатасыз да, ошол практикалык сунушуңуздарды так берсеңиздер. Изилдөөңүз жакшы деген ишенимдемин, буга чейин кабыл алынган экен. Ийгилик каалайбыз. Мындан ары да жакшылап, даярданып жактап алыңыз.

3) Акыркы презентацияларда аябай статистикалык маалыматка көңүл буруп жатышат. Эгерде диссертацияңызда идеограммалар, таблицалар, графиктер болсо, изилдөөңүздүн натыйжасы даана билинет. “Башында мынча болчу, аягында мынча болду, айырмасы ушунча болуп жатат” деп диаграмманы көрсөтсөңүз, статистикалык суроолор жокко чыгат.

Жумабаева Г.А. п.и.к.: Талкууда конкреттүү гана нерселерди сүйлөш керек. Максаты бул болчу, актуалдуулугу мындай деп, ашыкча сөздөрдөн алыс болуп, конкреттүү суроолорго конкреттүү жоопторду берип, компетенция болсо компетенцияны гана сүйлөгүлө болду, кыска, жооптордун тактыгына карашат.

Аттокурова Ч.А., ага илимий кызматкер: Самудинова Зарипаны жакшы мугалим катарында билем. Ошону менен катар абдан жакшы жумуш жасалыптыр. Менин сунушуңу 2022-жылкы предметтик стандарт функционалдык сабаттуулукту талап кылып жатат. Сиз көбүнчө 2019-жылкы стандартка кирип жатасыз. Фонетика, тамга, тыбыш деп жатасыз, анда бешөө. Биринчи ошол алфавиттеги тамгалар. Ошол себептен эки нерсени жакшы билип алуу керек. 2019 жана 2022-жылкы стандарттын айырмачылыктарын жакшы билип алсаңар жакшы болмок.

РЕЦЕНЗЕНТТЕР:

1. **Чокошева Б.С.** – п.и.д., И.А.Арабаев атындагы КМУнун педагогика жана психология институтунун кыргыз, орус тилдерин башталгыч мектепте окутуунун технологиясы кафедрасында проф.м.а.

2. **Батыркулова А.Б.**, п.и.к., (13.00.02), Филологиялык билим берүү лабораториясынын башчысы
(пикирлери тиркелди).

Кыргыз билим берүү академиясынын филологиялык билим берүү лабораториясы Самудинова Зарипа Кумарбаевнанын «Башталгыч класстардын окуучуларынын кыргызча кебин дидактикалык оюндар аркылуу өстүрүү» (окутуу орус тилинде жүргүзүлгөн мектептердин мисалында) аттуу темадагы 13.00.02 – окутуунун жана тарбиялоонун теориясы менен методикасы (кыргыз тили) адистиги боюнча педагогика илимдеринин кандидаты илимий даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациялык иши боюнча билдирүүсүн, суроолорго берген жоопторун жана жарыш сөзгө чыгып сүйлөгөндөрдүн пикирлерин угуп

ЧЕЧИМ КАБЫЛ АЛДЫ:

1. Диссертант З.К. Самудинованын «Башталгыч класстардын окуучуларынын кыргызча кебин дидактикалык оюндар аркылуу өстүрүү» (окутуу орус тилинде жүргүзүлгөн мектептердин мисалында) аттуу темадагы 13.00.02 – окутуунун жана тарбиялоонун теориясы менен методикасы (кыргыз тили) адистиги боюнча педагогика илимдеринин кандидаты илимий даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациялык иши толук аткарылып бүткөн жана кандидаттык диссертацияларга коюлуучу УАКтын талаптарына жооп берген иш деп эсептелсин.

2. Талкуунун жүрүшүндө айтылган сунуш, пикирлердин негизинде “Башталгыч класстардын окуучуларынын кыргызча кебин дидактикалык оюндар аркылуу өстүрүү» (окутуу орус тилинде жүргүзүлгөн мектептердин мисалында)” аттуу темадагы 13.00.02 – окутуунун жана тарбиялоонун теориясы менен методикасы (кыргыз тили) адистиги боюнча педагогика илимдеринин кандидаты илимий даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациялык иши диссертант тарабынан жекече аткарылган, монографиялык мүнөздөгү изилдөө иши катары ачык коргоого сунушталсын.

(макул - 17, каршы – 0, калыс - 0)

Жыйындын төрагасы, педагогика

илимдеринин кандидаты:

Катчы:

М.У. Музулманов

Талантбек к. А.

*Кандидаттын таастайын
Келчелек т. А. К. Бити
Башкымен А. Маматов*

